

תמוז התשע"ג

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

לתוכחת ירמיה לדורו של יאשיהו

לפרשת מטות-מסעי (על פי שיעורים של הרב יובל שרלו והרב משה ליכטנשטיין)

נוספות של ההליכה במדבר. השתקפויות שרק בהבטה על כולן יחד אנו יכולים לשרטט את מצב היחסים המלא בין כנסת ישראל להקב"ה במדבר, שהיא כפי שאפשר לראות מורכבת מאספקטים רבים.

על פי נבואת ירמיה התכונן הוא :

1. קדש ישׂראל לה' - ישראל מיוחדים לה'
 2. ראשית תבואתה - ה' רואה בהם ראשית תבואתו
 3. כל אכליו יאָשמו - ה' יגן על עם ישראל
 4. רעה תבא אליהם נאם ה'
- אל מול זה נראה בהמשך הפרק את הבגידה והניאוף של עם ישראל בקב"ה כמו בהושע פרק ב'.

ונשאלת השאלה האם שלשת הפסוקים הראשונים של פרק ב' הם מבוא לפסוקים הבאים כחלוקה הנוצרית או שהיא המשך לנבואה בפרק א', ולכן הם צמודים לפרק א בהפטרות שבת שעברה?

כלומר האם שלשת הפסוקים הראשונים של פרק ב' הם ביטוי של הנבואה 'לבנות ולנטוע' שנאמרה בסוף פרק א' ? והנבואה הבאה מתחילה בפרק ב' פסוק ד. או שפרק ב' פסוק ד הוא המשך של הנבואה הפותחת בשלשת הפסוקים הראשונים של הפרק: " הַלֵךְ וְקָרַאתְּ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ ... " כלומר : פתיחת פרק ב' היא חלק מהצבת הניגוד להמשך כמבואר לעיל ?

הראיה להצעה ראשונה לצרוף שלשת הפסוקים האלו לפרק א' היא ראיה סגנונית - הפתיחה " וַיְהִי דְבַר ה' אֶלֵי לְאֹמֶר חֲזוּרָה לְכָל אֹרֶךְ פֶּרֶק א' וכן כפתיח לפסוקים אלו. ובהמשך פרק ב' ועד לפרק ו' אין יותר פתיח כזה ! לעומת זאת המשך פרק ב' מביא את משל האשה הזונה וזה מתאים מאוד לראיית שלשת הפסוקים א- ג כתיאור האירוסין כניגוד לנפילה של עם ישראל כמתואר בהמשך פרק ב' !

הפטרות השבוע שעבר שהיא ההפטרה הראשונה משלשת הפטרות הפורענות שאנו קוראים בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, מסתיימת בפסוקים הפותחים את פרק ב' :

1. בירמיהו:

"(א) וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר: (ב) הֲלֵךְ וְקָרַאתְּ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבְתָּ כְּלֹלֶתֶיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בְּמִדְבָר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: (ג) קִדַּשְׁתָּ יִשְׂרָאֵל לַה' רִאשִׁית תְּבוּאָתָהּ כָּל אֲכָלֶיךָ יִאָשְׁמוּ רְעָה תְּבֹא אֲלֵיהֶם נָאם ה' "

כלומר הנבואה מתחילה בתיאור טיב מערכת הקשרים של כנסת ישראל עם הקב"ה בתקופת המדבר, כאשר נראה שהנביא רוצה לעמת את מערכת היחסים בעבר עם עם המציאות. (נבואה דומה אבל הפוכה היא הנבואה בישיעיהו ב', שם ישעיהו מביא את החזון העתידי המתנפץ לעומת הווה שעם ישראל נימצא בו כרגע שרחוק מאד מהחזון העתידי).

לפני שנדון בהקשר של הפסוקים הללו נראה שמפשט הפסוקים שירמיהו מציג את היחסים בין כנסת ישראל להקב"ה ימי ההליכה במדבר כימים של אידייליה "זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבְתָּ כְּלֹלֶתֶיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בְּמִדְבָר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה". ואכן יש לזכור שימי המדבר כוללים את מעמד הר סיני שם נכרתה הברית האירוסין בין הקב"ה ובין עם ישראל, כאשר הנישואין היו בניין ביהמ"ק בימי שלמה. כלומר במדבר אין מימוש מלא של הברית הנכרתת בין הצדדים ועל כן זהו שלב האירוסין, קשר שעדיין לא מומש כל צורכו.

אבל הרי משה רבינו אומר על תקופת המדבר (דברים ט' כד):

"ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם "

ונשאלת השאלה כיצד זה מסתדר עם הצגת המדבר כתקופה אידאית, אלא יש לאמר שהתורה מציגה רק אירועים מסוימים מתקופת המדבר, ובנביאים ובכתובים (יחזקאל, תהילים ועוד) מוצגים השתקפויות

מְשַׁרְכֶת דְּרָכֶיהָ: (כד) פָּרָה לָמַד מַדְבַּר בָּאוֹת נַפְשָׁה שְׁאָפָה רוּחַ תְּאֵנָתָה מִי יִשְׁבְּנָה כָּל מִבְקָשֶׁיהָ לֹא יִיעֲפֹ בְּחֻדְשָׁה יִמְצְאוּנָה: (כה) מִנְעֵי רִגְלָךְ מִיַּחַף וְגִרְוֹנָךְ מִצִּמְאָה וְתֵאמְרֵי נֹאֵשׁ לֹא פִי אֶהְבְּתִי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֶלֶךְ: (כו) כְּבִשֶׁת גִּבְבִּי כִּי יִמְצָא כֵּן הַבִּישׁוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל הִמָּה מַלְכִיהֶם שְׂרִיהֶם וְכִהְנִיחֶם וּנְבִיאֵיהֶם: (כז) אֲמָרִים לַעֲצֵי אֲבִי אֲתָה וְלֹאֲבָן אֲתָה יִלְדֹתְנוּ כִּי פָנוּ אֵלַי עֲרֹף וְלֹא פָנִים וּבָעַת רַעְתָּם יֵאמְרוּ קוֹמָה וְהוֹשִׁיעֵנוּ: (כח) וְאִיָּה אֶלְהִיךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לָךְ יְקוּמוּ אִם יוֹשִׁיעוֹן בָּעַת רַעְתָּךְ כִּי מִסְפָּר עֲרִיךְ הָיִי אֶלְהִיךָ יְהוּדָה: ”

הנבואה מתארת בגידה של עם ישראל בקב"ה. הקב"ה הוא באר מים חיים ואתם ישראל גפן נכריה, פרא מדבר, צואה זונה (=זנות). ונראה שיש כאן פרשנות נבואית של התקופה. כלומר הנבואה מתארת תהליך שמתרחש במלכות יהודה ומבשרת לעם ישראל שתהליך זה יביא לאסון על ממלכת יהודה.

כלומר הנושא המרכזי העולה בנבואה הוא חוסר הדבקות בה' המתבטא:

א. עבודת האלילים.

ב. נושא חוץ ובטחון כאמור בפסוק יח': "יח) וְעַתָּה מֶה לָךְ לְדַרְכְּ מִצְרַיִם לְשִׁתּוֹת מִי שְׁחֹר וּמֶה לָךְ לְדַרְכְּ אֲשׁוּר לְשִׁתּוֹת מִי נָהָר: ” והדברים קשורים זה לזה.

” (ד) שְׁמַעוּ דְבַר ה' בֵּית יַעֲקֹב וְכָל מְשַׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל: (ה) כִּי אָמַר ה' מֶה מִצְאוֹ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עֹלָל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלַי וַיִּלְכּוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיַּהֲבִלוּ: ”

זאת קביעה נבואית של הנביא - אתם, האומה הישראלית, עזבתם את הקב"ה.

” (ו) וְלֹא אָמְרוּ אִיָּה ה' הַמַּעֲלָה אֶתְנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הַמּוֹלִיךְ אֶתְנוּ בְּמִדְבַּר בְּאֶרֶץ עַרְבָּה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצִלְמוֹת בְּאֶרֶץ לֹא עֵבֶר בָּהּ אִישׁ וְלֹא יֹשֵׁב אֶדְם שָׁם: (ז) וְאֲבִיָּא אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פְּרִיָּה וְטוֹבָה וְתִבְאוּ וְתִטְמְאוּ אֶת אֶרְצִי וְנַחֲלַתִּי שְׁמַתֶּם לְתוֹעֵבָה: ”

כלומר: יש לכם היסטוריה. אני כרתי עמכם ברית, הייתה יציאת מצרים, היה מהלך במדבר, היתה כניסה לארץ, היה יעוד. (בלשון הרב סולובצ'יק ' ברית יעוד') ואתם מתעלמים מהכל.

ממלכת יהודה לאור דברי הנבואה קיבלה הכרעה אסטרטגית של נתק מריבונו של עולם וחיפוש אחר אלטרנטיבות. אספקט אחד של ההחלטה הזאת הוא עבודת האלוקים וראיית המושל בעולם מומרת מה' לאלקים אחרים או ל ריבוי אלוקיות - "כי מספר עריך היו אלהיך- יהודה" (פסוק כ"ח). כלומר כל מקום מאמץ לו את האלוקים שהוא רוצה, ומשמעות הדבר הוא אנרכיה מוחלטת. בכל מקרה משמעות הדבר היא

לשאלה שהצגנו יש משמעות עמוקה. והיא האם שליחותו של ירמיהו היא שליחות אופטימית, שמטרתה לעורר מחדש את האהבה בין הקב"ה ובין כנסת ישראל! או, שמדובר בנבואת פורענות שאין עימה תקווה, ואנו עומדים ערב החורבן, וההשוואה עם ימי המדבר נועדה רק להעמיק את תיאור המשבר?

במילים אחרות: האם הנביא חובר ליאשיהו לסייע לו כנגד כל המתנגדים לו? או שמא הנביא ירמיהו יוצא למול יאשיהו באמירה גלויה וחרिפה שהמהפכה שלו חיצונית בלבד ולא שינתה במהות את התנהגות עם ישראל!

נעבר כעת לתחילת ההפטרה של השבת שהיא לקוחה **2. מירמיה, פרק ב' ונדון בחלקה הראשון (פרק ב' פסוקים ד-כ)**

” (ד) שְׁמַעוּ דְבַר ה' בֵּית יַעֲקֹב וְכָל מְשַׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל: (ה) כִּי אָמַר ה' מֶה מִצְאוֹ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עֹלָל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלַי וַיִּלְכּוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיַּהֲבִלוּ: (ו) וְלֹא אָמְרוּ אִיָּה ה' הַמַּעֲלָה אֶתְנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הַמּוֹלִיךְ אֶתְנוּ בְּמִדְבַּר בְּאֶרֶץ עַרְבָּה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצִלְמוֹת בְּאֶרֶץ לֹא עֵבֶר בָּהּ אִישׁ וְלֹא יֹשֵׁב אֶדְם שָׁם: (ז) וְאֲבִיָּא אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ הַכַּרְמֶל לֶאֱכֹל פְּרִיָּה וְטוֹבָה וְתִבְאוּ וְתִטְמְאוּ אֶת אֶרְצִי וְנַחֲלַתִּי שְׁמַתֶּם לְתוֹעֵבָה: (ח) הִכְהַנִּים לֹא אָמְרוּ אִיָּה ה' וְתַפְשִׁי הַתּוֹרָה לֹא יִדְעוּנִי וְהִרְעִים פִּשְׁעוֹ בִּי וְהִנְבִּיאִים נִבְאוּ בְּבַעַל וְאַחֲרֵי לֹא יוֹעִלוּ הַלְכוּ: (ט) לָכֵן עַד אָרִיב אֶתְכֶם נְאֻם ה' וְאֶת בְּנֵי בְנֵיכֶם אָרִיב: (י) כִּי עֲבַרוּ אֵיִי כַתִּיִּים וַיֵּאוּ וַקְדָּר שְׁלַחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מֵאֵד וַיֵּאוּ הֵן הִיתָה כִּזְאוֹת: (יא) הַהִימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהִמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הַמִּיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל: (יב) שְׁמוֹ שְׁמִים עַל זֹאת וְשִׁעְרוּ חֲרָבוֹ מֵאֵד נְאֻם ה': (יג) כִּי שִׁתִּים רַעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֲתִי עֲזָבוּ מִקּוֹר מִים חַיִּים לְחֻצַּב לָהֶם בָּאוֹת בָּאֵרֶת נִשְׁבְּרִים אֲשֶׁר לֹא יָכְלוּ הַמַּיִם: (יד) הַעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אִם יִלְיֵד בֵּית הוּא מְדוּעַ הִיָּה לְבֹז: (טו) עָלְיוּ יִשְׁאֲגוּ כְּפָרִים נִתְּנוּ קוֹלָם וְנִשְׁתִּיתוּ אֶרְצוֹ לְשִׁמָּה עָרְיוּ נִצְתּוּ מִבְּלִי יֹשֵׁב: (טז) גַּם בְּנֵי נֹף וְתַחֲפִנְחָס יִרְעוּן קִדְקֹד: (יז) הֲלוֹא זֹאת תַּעֲשֶׂה לָךְ עֲזַבְךָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בָּעַת מוֹלִיכְךָ בְּדַרְכְּ: (יח) וְעַתָּה מֶה לָךְ לְדַרְכְּ מִצְרַיִם לְשִׁתּוֹת מִי שְׁחֹר וּמֶה לָךְ לְדַרְכְּ אֲשׁוּר לְשִׁתּוֹת מִי נָהָר: (יט) תִּיִסְרַךְ רַעְתָּךְ וּמִשְׁבוֹתֶיךָ תּוֹכַחְךָ וְדַעִי וְרָאִי כִּי רַע וְמֶר עֲזַבְךָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וְלֹא פָחַדְתִּי אֶלֶיךָ נְאֻם אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת: (כ) כִּי מַעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עֲלֶיךָ נִתְקַתִּי מוֹסְרֹתֶיךָ וְתֵאמְרֵי לֹא אֶעֱבֹר כִּי עַל כָּל גְּבַעָה גְּבַהָה וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן אֲתָה צִעָה זֵנָה: (כא) וְאֲנֹכִי נִטְעִיתִךָ שֶׁרֶק כָּלָה זֶרַע אָמַת וְאִיךָ נִהְפַּכְתָּ לִי סוּרִי הִגְפֹן נִכְרִיָּה: (כב) כִּי אִם תִּכְבְּסִי בְּנֶתֶר וְתִרְבִּי לָךְ בְּרִית נִכְתָּם עוֹנֵךְ לִפְנֵי נְאֻם אֲדֹנָי ה': (כג) אִיךָ תֵּאמְרֵי לֹא נִטְמַאתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הִלְכְתִּי רָאִי דַרְכְּךָ בְּגִיָּא דַּעִי מֶה עָשִׂיתָ בְּכַרְהָ קִלְהָ

**עַל זֹאת וְשָׁעְרוּ חֲרָבוֹ מֵאֵד נֶאֱמַר ה': (יג) כִּי שְׁתִּים רְעוֹת
עָשָׂה עִמִּי אֲתִי עֲזָבוּ מִקּוֹר מֵיַם חִיִּים לְחַצֵּב לָהֶם בְּאֵרוֹת
בְּאֵרֵת נְשֻׁבִים אֲשֶׁר לֹא יִכְלוּ הַמַּיִם:**

התופעה הזאת של האומה הישראלית שנוטשת את אלוקה ובוחרת אלוקים אחרים אין לה אח ורע והיא כוללת שתיים רעות :

א. כפיות טובה . את מי נטשתם !!
ב. במי בחרתם במקומי !! מה קרה לאומה הישראלית שהלכה לכיוון זה !!

כלומר ירמיהו מתייחס לעבודת האלילים של ישראל כעזיבה ונטישה. עבודה זרה, היא, כמובן טעות ושקר; בלשונו של ירמיהו, היא מכונית כ"הבל" ו"לא יועיל". אבל נוסף על כך, עבודה זרה מהווה גם בגידה בקב"ה. במידה ועבודת ד' היא הכרה בקב"ה כשליט העולם, האמת המטאפיזית היא הגורם המשמעותי במאבק שבין הקב"ה לבין עבודת האלילים. אולם, בין ישראל לקב"ה מתקיימת מערכת יחסים "אישית" שאיננה בנויה רק על הכרה שכלית באמת אלא היא עניין קיומי הווייתי של מערכת יחסים. עקרון זה הודגש הדגשה מרובה ע"י הכוזרי כבסיס עבודת ד' ויישומו לגבי איסור ע"ז קיבל ביטוי מפורש בפירושו של

4. הרמב"ן לתורה (שמות כ' ב):

"ולפי דעתי שיזכיר קנאה בע"ז בישראל בלבד, וטעם הקנאה כי ישראל סגולת השם הנכבד אשר הבדילם לו, כאשר פירשתי למעלה. והנה אם העם שלו משרתיו פונים אל אלוהים אחרים יקנא בהם השם כאשר האיש מקנא באשתו בלכתה לאחרים, ובעבדו בעשות לו אדון אחר, ולא יאמר הכתוב כן בשאר העמים אשר חלק להם צבאות שמים".

משמעות דבריו היא שעבודה זרה בישראל איננה רק טעות מטאפיזית ואי-הכרה בבורא העולם ומלכותו עלי אדמות אלא גם בגידה במערכת היחסים שבין הודד לרעה (מערכת יחסים זאת מיוחדת לישראל והיא העומדת בבסיס השיר השירים).

פסוק אותו ראינו לעיל: "כי שתים רעות עשה עמי אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכלו המים" מצביע על שני האספקטים של החטא. הנביא מתלונן על שתי רעות. האחת היא ההליכה לבארות נשברים שלא יכלו המים, דהיינו הפניה אחר השקר וההבל. ואולם, בכך איננה מסתכמת תלונתו אלא הוא מוסיף טענה נוספת והיא עצם העזיבה. לא הטעות אלא המעילה כלפי הקב"ה ועזיבתו היא הבעיה. נקודה זו מודגשת ע"י ההנגדה לעמים אחרים: "כי עיברו איי כתיים וראו, וקדר שלחו והתבוננו מאד, וראו הן היתה כזאת. ההימיר גוי אלהים והמה לא אלהים". תוכחתו של ירמיהו איננה מובנת אלא במסגרת

איבוד הזהות של מלכות יהודה (והאומה הישראלית) כעמו של הקב"ה .

אבל זו אינה רק בעיה ב'הלכות עבודה זרה', אלא גם ב'הלכות מלך ומדינה'! ההליכה אחרי אלוקים אחרים אינה רק בעיה של האדם מול אלוקיו, אלא יש לזה גם השלכה פוליטית ותרבותית של קשר עם ממלכות אחרות. כלומר לא מדובר פה רק בסטייה תיאולוגית אלא גם בסטייה גיאו פוליטית .

כזכור לתורה יש הנחיות ברורות בנושאים אלו : " לא ירבה לו סוסים... ולא ירד מצרימה להרבות לו סוס ! " כלומר התורה והנבואה מתנגדות נחרצות להשענות ביטחונית- מדינית על עמים ו/או על מעצמות אחרות, מפני ש :

א. יש לזה מחיר תרבותי .
ב. זה חילול ה' גדול שאין כמותו .
ג. פעמים רבות מתברר שהמעצמה שסומכים עליה פועלת על פי אינטרסים שלה ולפעמים יש עימות אינטרסים בינה לבין ישראל .כך הוא בתנ"ך וכך הוא בתקופתנו !....

חשוב להדגיש שהתופעה שמולה מתמודד ירמיהו היא נחלת כל גופי השלטון :

"(ח) הַכְּהֵנִים לֹא אָמְרוּ אִיֵּה ה' וְתַפְשִׁי הַתּוֹרָה לֹא יִדְעוּנִי וְהָרַעִים פָּשְׁעוּ בִּי וְהִנְבִּיאִים נִבְּאוּ בַּבַּעַל וְאַחֲרָי לֹא יוֹעִלוּ הַלְכִי:

כידוע בתורה השלטון מורכב מארבעה רשויות הנהגה : מלך , שופט , כהן ונביא, וההוכחה הברורה ביותר היא בפרשת שופטים בה ארבע פרשיות צמודות מתארות ודנות בארבעת תפקידים הללו. כלומר עזיבת ה' היא תופעה המקיפה את כל רשויות השלטון. הנבואה הפכה לנבואת שקר , השופט אינו מתפקד וכד'.

ראוי לשים לב שבנקודה זו שונה נבואת התוכחה של ישעיה שאותה נקרא בשבת הבאה מנבואת ירמיהו. בעוד שישעיהו מאשים את העם וקובע שמדובר בגוי חוטא ועם כבד עוון, הרי שירמיהו מפנה את חציו כלפי ראשי העם ומנהיגיו. בכך, ירמיהו ממשיך קו הנקוט בידי הרבה נביאים והמבוטא בתכיפות בכתובים, כשהטרונה איננה על הנהגה פוליטית כושלת אלא על הנהגה רוחנית, האחראית לאווירה חברתית ודתית, מושחתת וחסרת אחריות.

וממשיך הנביא ואומר

"(ט) לָכֵן עַד אָרִיב אֶתְכֶם נֶאֱמַר ה' וְאֵת בְּנֵי בְּנֵיכֶם אָרִיב: (י) כִּי עָבְרוּ אִיֵּי כְּתִיִּים וְרָאוּ וְקָדַר שְׁלָחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מֵאֵד וְרָאוּ הֵן הִיְתָה כִּזְאֵת: (יא) הִהִימִיר גּוֹי אֱלֹהִים וְהָמָּה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הִמִּיר כְּבוֹדוֹ בְּלוֹא יוֹעִיל: (יב) שָׁמוּ שְׁמֵיִם

רְאֵי דַרְפַּךְ בְּגִיָּא דְעֵי מַה עֲשִׂית בְּכֶרֶה קִלְה מְשַׁרְכַת דְרַכְיָה: (כד) פְּרַה לְמִד מְדַבֵּר בְּאוֹת נְפִשָּׁה שְׁאִפָּה רוּחַ תְּאַנְתָּה מִי יִשְׁיבְנָה פֶל מְבַקְשִׁיה לֹא יִיעֲפוּ בְּחֻדְשָׁה מְצֻאָה: (כה) מִנְעֵי רִגְלְךָ מִיַּחַף וְיִרְוֹנְךָ מִצְמָאָה וְתִאמְרֵי נוֹאֵשׁ לֹא כִי אֶהְבְּתֵי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלְךָ: "
 כלומר: היא מסרבת וממאנת לשמוע!

"(כו) כְּבִשְׁת גִּבְבִּי כִי יִמְצֵא כִּן הַבִּישׁוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל הִמָּה מַלְכֵיהֶם שְׂרִיָּהֶם וְכֹהֲנֵיהֶם וְנְבִיאֵיהֶם: (כז) אֲמָרִים לְעַץ אָבִי אֲתָה וְלֶאֱבֹן אֲתָה לְדַתְנֵנוּ כִּי פָנוּ אֵלַי עֶרְף וְלֹא פָנִים וּבָעַת רַעְתָם יֵאמְרוּ קוּמָה וְהוֹשִׁיעֵנו: (כח) וְאִיָּה אֶלְהֵיךָ אֲשֶׁר עֲשִׂית לְךָ יְקוּמוּ אִם יוֹשִׁיעוֹן בְּעַת רַעְתְךָ כִּי מִסְפָּר עֲרִיךְ הָיוּ אֶלְהֵיךָ יְהוּדָה: "

ונשאלת השאלה מה אנו יכולים ללמוד מדברי הנביא על עמדת העם ומנהיגיו? ונראה שאנו יכולים למצוא בדברי הנביא שלש עמדות שונות.

1. גישה אחת בעם אומרת לריבוננו של עולם: לא, תודה!
 - "ותאמרי נוֹאֵשׁ לֹא כִי אֶהְבְּתֵי זָרִים וְאַחֲרֵיהֶם אֵלְךָ: "
 (אחד ההסברים לכך שהעם עזב את הקב"ה הוא שלעם נמאס מהמצב המדיני הגרוע בו נמצא העם והוא מאשים בו את הקב"ה).

2. גישה שניה בעם היא שבזמן מצוקה העם מבקש את עזרת הקב"ה: "ובְעַת רַעְתָם יֵאמְרוּ קוּמָה [= ה'] וְהוֹשִׁיעֵנו: "

3. גישה שלישית בעם אומרת שמגיע לנו שהקב"ה יושיע אותם כי כלל לא חטאו " לא נְטַמְאֵתִי אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הִלְכֵתִי: "

הרב שרלו מסביר שכנראה הנביא מתאר שלש תפישות המתרוצצות במקביל בשעת המצוקה של ממלכת יהודה (בתקופת המלך יאשיהו. כלומר העם נע בין שלשה קודקודים האומרים: לא חטאתי, נואשנו, קומה והושיענו.

לסיכום: הנבואה פוגשת את העם במצוקה ביטחונית קשה שבה העם מחפש פתרונות שונים בתחום הפוליטי. והוא מדשדש בין תפישות פוליטיות שונות ובין גישות רוחניות שונות, בין אי רצון לקשר עם הקב"ה לבין תפישה הדורשת מהקב"ה להושיע אותם.

הנביא מציע מהפכה טוטלית בתודעת העם בהכריזו: אתם כפויי טובה, אתם בחרתם לעזוב את ה', אתם מביאים עליכם את גזר הדין הסופי שאי אפשר יהיה לתקן אחריו.

הנביא שואל אותם: האם אתם מוכנים שלא ללכת למצרים ולאשור?! ומציב בפניהם את הברירה הבאה: אם תקבלו את ההחלטה שלא ללכת למצרים ואשור ולהשען על הקב"ה באמת אזי נתחיל לדבר, לעומת זאת

ההנחה שע"ז מהווה בגידה ולא רק טעות. במידה ועבודה זרה היא טעות, מה טעם להביא הוכחה מכך שעמים אחרים מתעקשים לדבוק בעקשנות בטעותם? וכי מכך עלינו ללמוד? ואולם, אם מכירים בכך שישנה גם מערכת יחסים "אישית" בין האדם לאלקיו, אזי מובן שהנביא מנגיד בין הדביקות והנאמנות של האומות לאלוהיהם לבין בוגדנותם של ישראל.

והתוצאות בגלל זה:

"(יד) הַעֲבֹד יִשְׂרָאֵל אִם יִלִּיד בֵּית הוּא מְדוּעַ הִיָּה לְבָז: (טו) עָלְיוּ יִשְׁאֲגוּ כְּפָרִים נִתְּנוּ קוֹלָם וַיִּשְׁתִּיחוּ אֲרָצוֹ לְשִׁמְהָ עֲרִיזוֹ נִצְתוּ מִבְּלֵי יִשָּׁב: (טז) גַּם בְּנֵי נֹף וְתַחֲפִנְחָס יִרְעוּן קִדְקִד: "

כלומר הנביא מפענח להם את המציאות שהם רואים מול עיניהם, ומפרש להם את הסיבה האמיתית למצבם, לבל יתנו פרשנויות שונות-שגויות לתמונת המצב העגומה שלהם.

" (יז) הֲלוֹא זֹאת תַּעֲשֶׂה לְךָ עֲזָבְךָ אֵת ה' אֶלְהֵיךָ בְּעַת מוֹלִיכְךָ בְּדַרְךָ: !

" (יח) וְעַתָּה מַה לְךָ לְדַרְךָ מִצְרַיִם לְשִׁתוֹת מִי שְׁחֹר וּמַה לְךָ לְדַרְךָ אֲשׁוּר לְשִׁתוֹת מִי נָהַר "

פרשנותם של בני דורו של ירמיהו תולה את מצבם הפוליטי הגרוע בברית לא נכונה שעשו עם אשור או לחילופין עם מצרים, והם מתחמקים מלתלות את מצבם בעזיבתם את ייעודם. הנביא אומר להם שבראש ובראשונה הם צריכים לחזור אל ה', כי בדרך שבה בחרו להתמודד עם המצב הבעייתי לא יפתרו אותה אלא רק יחריפו אותה.

" (יט) תִּיִסְרֹךְ רַעְתְךָ וּמִשְׁבּוֹתֶיךָ תִּזְכַּח וְדַעִי וְרָאִי כִי יַע וְיָמַר עֲזָבְךָ אֵת ה' אֶלְהֵיךָ וְלֹא פָחַדְתִּי אֵלַיךָ נְאֻם אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת: (כ) כִּי מַעוֹלָם שְׁבַרְתִּי עֲלֶיךָ נִתְקַתִּי מוֹסְרֵתֶיךָ וְתִאמְרֵי לֹא אֶעֱבֹר כִּי עַל כָּל גְּבַעָה גְבָהָה וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן אֲתָה צַעָה זֵנָה: (כא) וְאֲנֹכִי נִטְעַתֶיךָ שִׁרְק פֶּלַה זָרַע אָמַת וְאִיךָ נִהַפְכַת לִי סוּרֵי הַגֶּפֶן נִכְרִיָּה: (כב) כִּי אִם תִּכְבְּסִי בְּנֶתֶר וְתִרְבִּי לְךָ בְרִית - נִכְתָּם עוֹנֵךְ לִפְנֵי נְאֻם אֲדֹנָי ה': "

בפסוק האחרון (פסוק כ"ב) הנביא אומר לעם היגד קשה מאד שמשמעו שלכאורה נסתם הגולל ונחתם עונשה של ממלכת יהודה!

וממשיך הנביא ואומר

" (כג) אִיךָ תִאמְרֵי לֹא נְטַמְאֵתִי, אַחֲרֵי הַבְּעָלִים לֹא הִלְכֵתִי, "

ונשאלת השאלה האם הנביא בפסוק זה מצטט את דברי העם או שהנביא מקדים לומר שלא תוכלו לעולם לטעון כך?

ישעיהו היא עם חברה נהנתנית, המעמידה במוקדה את ההנאה והתענוגות, תוך כדי רמיסת החלשים, נצולם ועשיקתם, ויצירת פער חברתי קשה. למרות שהמצב הגיאוגרפי-פוליטי מעורער עם עליית אשור ונבעים הסדקים המדיניים שיביאו בסופו של דבר את השבר הגדול בהמשך, פורחת החברה הגבוהה המושחתת, וכנגדה נלחם ישעיהו, שזיהה את הכשלון הרוחני הקשה של בני דורו בעניינים של בן-אדם לחברו. קו זה בא לידי ביטוי נרחב בהפטרות חזון, בפסוקים המוכרים לכולנו:

3. ישעיה א'

"...ידיכם דמים מלאו. רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע. למדו היטב דרשו משפט אשור חמוץ שפטו יתום ריבו אלמנה.

איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילן בה ועתה מרצחים. כספך היה לסיגים סבאך מהול במים. שריך סוררים וחברי גנבים כלו אוהב שוחד ורודף שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם."

ירמיהו, לעומתו, נמצא בחברה מאוימת ונסוגה הנתונה ללחץ בטחוני מתמיד וקשה. בנסיבות הללו ישנה פניה לגורמים רוחניים הנמצאים מעבר לעולמו של אדם, הן מתוך תחושה והכרה באפסותן של ההנאות והתענוגות ושינוי סדרי העדיפות הבאה בעקבות המפגש עם המציאות החדשה, והן מתוך תקווה ותוחלת שגורם רוחני הנמצא מעבר לעולמו של האדם יוכל להכריע את המציאות המדינית-ארצית והציל אותם מיד רודפיהם. הראייה הרוחנית של מצב העם כבסיס המציאות המדינית, ולא בריתות גיאוגרפיות מחוכמות, עומד ביסוד ההתמודדות הרוחנית של ספר ירמיהו. לסיכום, בדורו של יאשיהו שאלו מתיחסת ההפטרות שלנו הבעיה היסודית של העם איננה שחיתות מוסרית אלא המרת הקב"ה באל אחר, כלומר ישנה הכרה בגורם רוחני כאחראי על גורלם, אך הפנייה נעשית בטעות.

ומסביר הרב משה ליכטנשטיין: ישעיהו מכוון את נבואתו כנגד חברה מושחתת, בה האדם מעמיד עצמו במרכז, תוך כדי פגיעה בחלשים, ורמיסת המוסר והצדק. עזיבת הקב"ה איננה מתוך פניה לגורם אחר אלא מתוך העמדת האדם במרכז; כשם שהחלש נדחק הצידה, כן הקב"ה נדחה מתוך עולמו של הנהנתן ותאב הבצע. לכן, ההנגדה החריפה בין האדם כפוי הטובה לבהמה בעלת האינטואיציה הטבעית. כמו כן, נראה שזה עומד בבסיס הגדרת החברה כולה כחוטאת, כי הנהנתנות וחוסר המוסר נתפס כפושא בכלל החברה. הדחפים הינם אגואיסטיים ויותר משיש להאשים את המנהיג, יש להאשים את האדם בכך.

אם אתם מתעקשים להמשיך ללכת בדרככם, אזי מצבכם - לא יוטב אלא להפך ימשיך להדרדר.

והנביא ממשיך ואומר לעם:

"(כט) למה תריבו אלי, פלכם פשעתם בי נאם ה': "

פסוק זה נותן לנו הזדמנות להבין את המתרחש בעם. המצב של יהודה קשה כפי שנאמר לעיל והם זועקים להקב"ה ועכשיו יש להם גם טענות כלפי הקב"ה. והקב"ה שואל אותם מה אתם רוצים ממני, הרי אתם פשעתם בי !?

"(ל) לשוא הפיתי את בניכם מוסר לא לקחו אכלה חרבכם נביאיכם פאריה משחית:"
כלומר, אני מכה בכם ומיסר אתכם אבל אתם לא מקשיבים !

"(לא) הדור אתם ראו דבר ה' המדבר הייתי לישאאל אם ארץ מאפליה מדוע אמרו עמי רדנו לוא נבוא עוד אליך:"

כלומר מצד אחד הם באים בטענות אל הקב"ה שאינו מושיע אותם ומצד שני הם מאיימים שאם לא יושעו על ידו, הם יפנו למקום אחר ולא ישארו נאמנים. זו תפישה אמונית שרווחת במקרא במיוחד בתקופה שמתקרבים למשברים ולחורבן.

"(לב) התשפח בתולה עדיה פלה קשריה ועמי שכחוני ימים אין מספר: (לג) מה תיטבי דרפך לבקש אהבה לכן גם את הרעות למדת את דרכיך: (לד) גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים כי על פל אלה: (לה) ותאמרי כי נקיתי אך שב אפו ממני הנני נשפט אותך על אמריך לא חטאתי: "

שוב העם טוען לצדקתו ואינו מקבל שחטא. בפסוק זה "ותאמרי כי נקיתי" יש רמז לכך שאנו אחרי (או בתקופת) מהפכת יאשיהו, והם טוען שהוא שב בתשובה (עם ישראל התנקו), אבל מאידך האמירה שראינו לעיל ' לא חטאתי ' מציגה טענה של נקיות מלכתחילה ולא מחמת טיהור ותהליך תשובה .

"(לו) מה תזלי מאד לשנות את דרכך גם ממצרים תבושי פאטר בשת מאשור: (לז) גם מאת זה תצאי ונדך על ראשך כי מאס ה' במבטחך ולא תצליחי להם: (א) לאמר הן ישלח איש את אשתו והלקה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנוף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה'!"

אבל ראוי לשים לב למה הנבואה לא מתייחסת. ירמיהו כמעט ואינו מעלה עניינים חברתיים של שפיכות דמים וצדק חברתי, וזאת נקודה העקרונית המבדילה בין נבואת חזון ישעיהו לבין הפטרותנו. עיקר התמודדותו של

ירמיהו, לעומתו, מתמודד עם טעות רוחנית הנובעת מראייה מעוותת של המציאות המטאפיזית, ועל כן עיקר ענינו להדגיש את הטעות שבדבר ולתמוה על כך. כמו כן, היות ומדובר בטעות רוחנית, הטענה היא, בעיקרו של דבר, כלפי הכהנים, הנביאים ותופסי התורה. הם אלו האמורים להביא מסרים רוחניים לעם, לכוונם ולהדריכם. היות המציאות הרוחנית מעבר לעולם הזה, והישות הרוחנית נשגבת וטראנסצדנטית, מקשה על האדם הפשוט ומחייבת את ההנהגה הרוחנית להדריכו, ועל כתפי הנביאים מוטלת החובה ללמד את העם.

לאור זה, ירמיהו מפנה את דבריו כלפי ישראל כעם. גם ההנגדה שהוא עורך בין ישראל לאומות מדבר על הזהות הדתית של האומה כאומה ("ההימיר גוי אלהים") וכן דבריו ביחס לישראל נאמרים כלפי ישראל כאומה ("העבד ישראל", "עמי המיר כבודי"). בכך, ירמיהו ממשיך את הקו שהחל בו בתחילת הפרק (שקראנו בסיום ההפטרה של שבוע העבר), בו דבר על ישראל והקב"ה כמנהלים מערכת יחסים של דוד ורעיה בעת המדבר. לעומת זאת עיקר תוכחתו של ישעיהו הינה כלפי התנהגות היחידים, וקביעתו שהעם הוא כבד עוון הוא מפני שיש בעם הרבה חוטאים. הן החטאים והן הצביעות שבעבודת ד' שישעיהו מצביע עליהם מתייחסים להתנהגותם של יחידים, מפני שזהו אופיים של החטאים הללו. גם כשמדובר באווירה ציבורית רקובה היא ביטוי של הציבור כקהילת יחידים ולא כישות לאומית עצמאית.

סיכומו של דבר, שתי הפטרות תוכחה פונות אלינו בשתי השבתות שנותרו בימי בין המצרים; האחת מתמקדת בבעיה הדתית, בנאמנותם של ישראל לקב"ה, ובאחריות המנהיגים לכך ואילו האחרת מדגישה את בעיות הצדק והמשפט ופונה לאדם היחיד ולחברה שתיטיב את דרכה המוסרית. גאולת ישראל תבוא ע"י תיקון שתי הבעיות, וציון תפדה במשפט ובחזרה לקב"ה. לכן, שתי ההפטרות נקראות, כשכל אחת משלימה את רעותה